

Stínové vzdělávání v České republice

Mgr. Vít Šťastný, Ph.D.

16. 5. 2017

Stínové vzdělávání

- Co je stínové vzdělávání?
- Proč stínové vzdělávání existuje?
- Co o něm dosud víme u nás?
- Jaké závěry z toho vyvodit?

Co je stínové
vzdělávání?

Stínové vzdělávání

- placené vzdělávání žáků mimo formální vzdělávací systém po školním vyučování
- *The shadow education system* (Bray, 1999, s. 17)
 1. soukromé doučování existuje pouze díky existenci formální školní výuky (stejně jako stín díky předmětu, který jej vrhá);
 2. změní-li se podoba formálního vzdělávání, změní se i charakteristika soukromého doučování;
 3. ve většině společností je mnohem větší pozornost věnována formálnímu vzdělávacímu systému, nikoliv stínu (doučování);
 4. rysy a vlastnosti systému soukromého doučování jsou mnohem méně ostré a jasné než u formálního vzdělávání.
- v češtině je tomuto pojmu asi nejbližší výraz soukromé doučování (Walterová, 2010)

Soukromé doučování

- V literatuře (např. Bray, 2003, 2009; Ireson & Rushforth, 2011; Soldo & Powell, 2011) zpravidla definováno na základě tří atributů:
 1. je placené
 2. probíhá nad rámec běžné výuky ve škole, jeho uživatelé jsou ale zároveň žáci ve formálním vzdělávacím systému
 3. obsahově se vztahuje ke školnímu kurikulu (naukovým předmětům), případně k přijímacím zkouškám

Podoby stínového vzdělávání

Poskytovatelé stínového vzdělávání

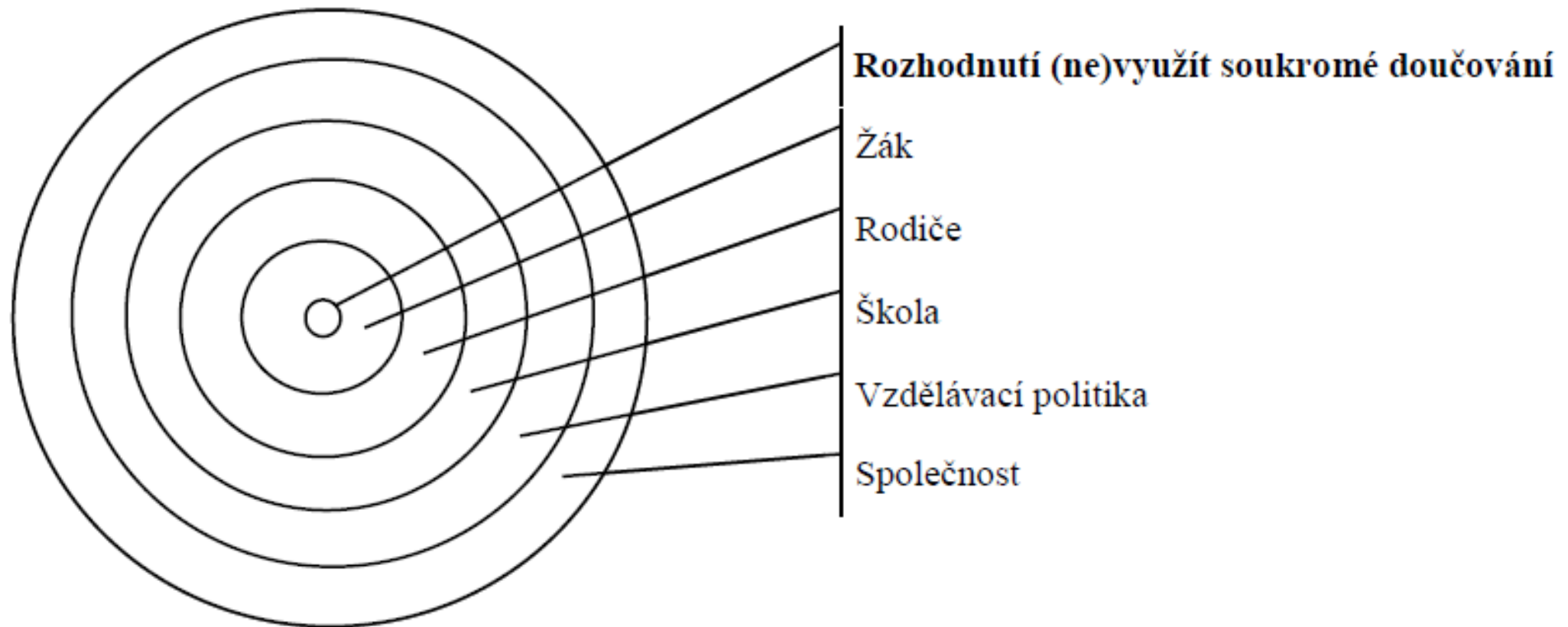
- Studenti
- (Profesionální) individuální doučující
- Organizace

Proč existuje stínové
vzdělávání?

Faktory ovlivňující rozhodnutí využít stínové vzdělávání

Zdroj: Jokić & Ristić Dedić, 2013, s. 28.

Faktory související se žákem

- Školní úspěšnost žáka
- Absence
- Motivace a vztah ke škole
- Vztah učitele a žáka
- Osobnost žáka

Faktory související s rodinou žáka

- Socioekonomický status
- Hodnota přikládána vzdělání a důvěra ve formální vzdělávací systém
- Možnosti rodičů poskytnout dítěti podporu (disponibilní čas, vztah k dítěti...)
- Velikost rodiny (počet sourozenců)
- Bydliště rodiny (vesnice vs. město)

Faktory související se školou

- Kvalita výuky ve škole
- Schopnost individualizovat výuku a pomoci žákům s obtížemi s učením
- Druh či zaměření školy

Faktory související se vzdělávacím systémem

- Zkoušky na vstupu či výstupu určitého vzdělávacího stupně
- Předepsané kurikulum a jeho rozsah
- Platy učitelů

Širší společenské vlivy

- Ekonomická transformace, vzdělávací expanze
- Hodnota formálního vzdělání a jeho vliv na pracovní uplatnění
- Využívání stínového vzdělávání jako kulturně podmíněný fenomén / sociální norma

Co dosud víme o
stínovém vzdělávání
v České republice?

Primární stupeň

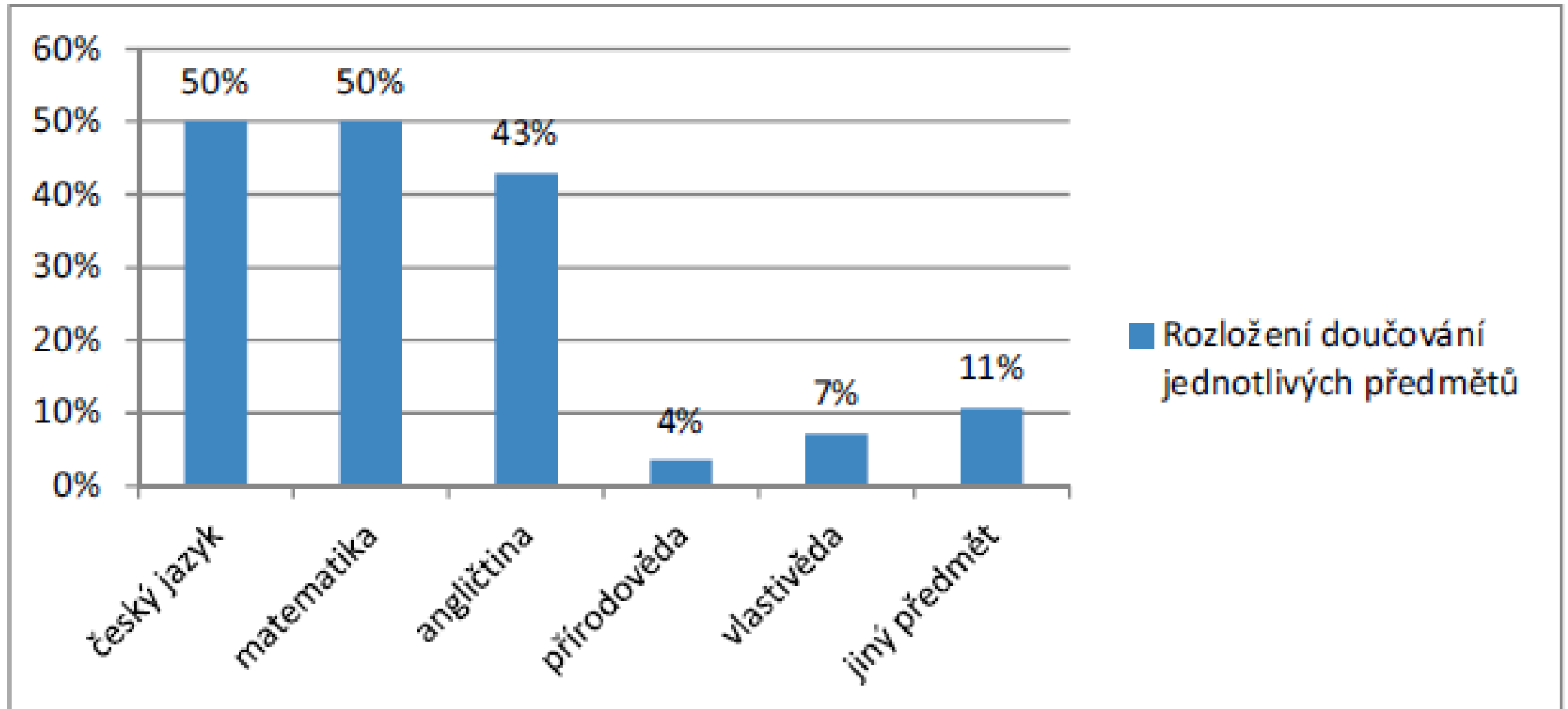
- Dosud se mu na tomto stupni věnovaly jen závěrečné práce
- Höschlová (2012); Chramostová (2014)
 - Jaký podíl žáků využívá placené doučování?
Jaké důvody vedou rodiče k zajištění soukromého doučování a jak situaci ovlivňuje rodinné zázemí?
Jaké nároky mají rodiče na osobu doučujícího?
- Elektronický dotazník pro rodiče dětí ve 2.-6. třídě, nereprezentativní vzorek (n=100; Höschlová, 2012; n=134; Chramostová, 2014)

Primární stupeň

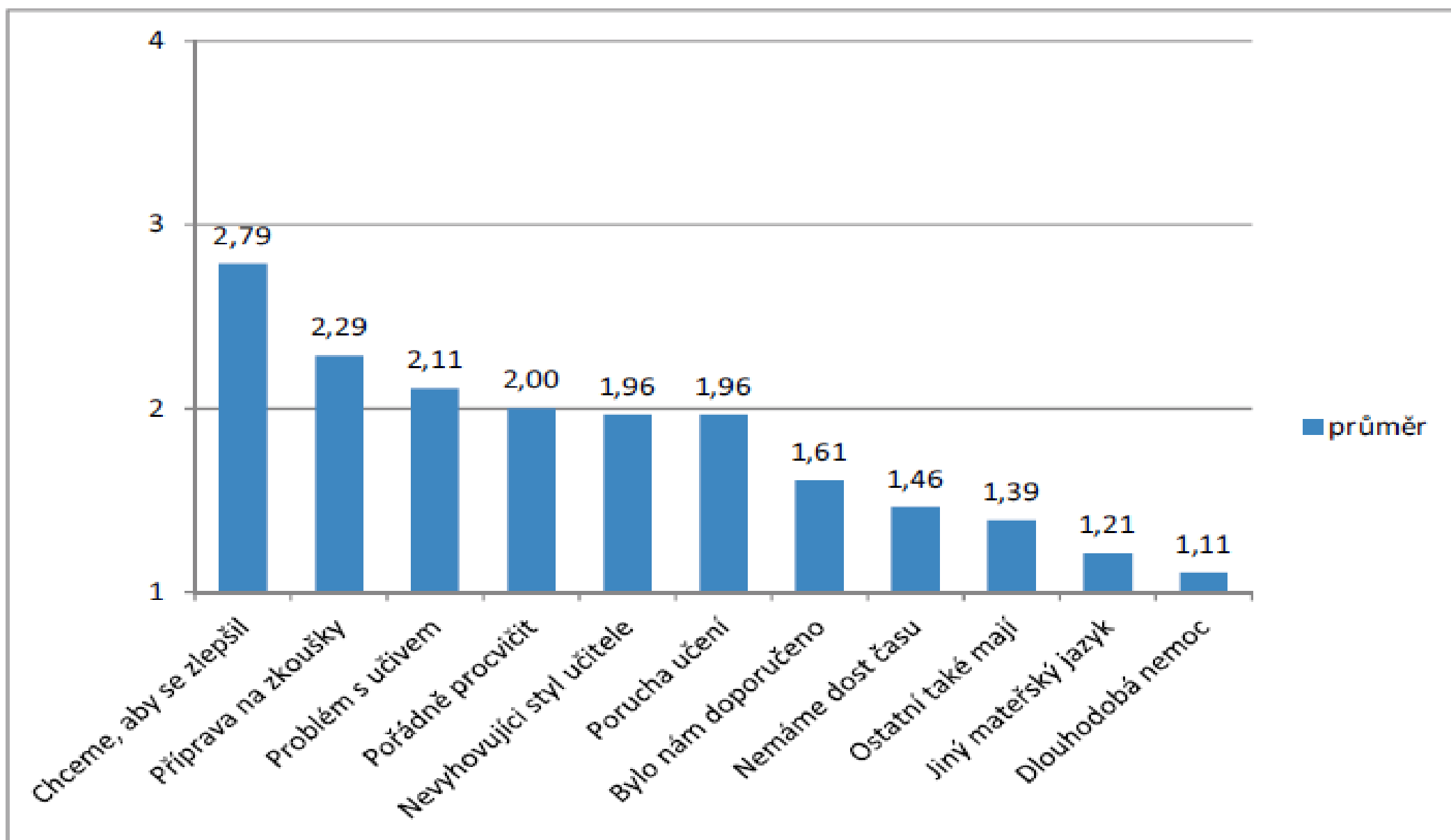
- Chramostová (2014): 40 % dětí využilo nějakou formu soukromého doučování; Höschlová (2012): 28 %
- Častěji děti rodičů s vyššími příjmy, rodiny s vyššími příjmy platí také vyšší hodinové sazby
- Téměř čtvrtina rodičů vybírá doučujícího na základě doporučení učitele ve škole

Četnost doučování jednotlivých předmětů

(Höschlová, 2012, s. 65)

Důvody doučování podle míry důležitosti, kterou jim přiřkládají rodiče doučovaných dětí (Höschlová, 2012, s. 59)

Přechod mezi primárním a nižším sekundárním stupněm

- Straková & Greger (2013), Straková, Greger, & Soukup (2017)
 - Zkoumání faktorů ovlivňujících přechod žáků na víceletá gymnázia a způsobu přípravy na přijímací zkoušky na datech z longitudinálního výzkumu CLoSE
 - Na víceleté gymnázium se hlásilo 20 % žáků (n=736) z celkového vzorku (n=3679)

Způsob přípravy	Počet nevážených případů	Minimálně jednou měsíčně (%)	Rodiče bez VŠ vzdělání	Rodiče VŠ
Příprava na přijímací zkoušky s rodinnými příslušníky (rodiče, sourozenci, babička, dědeček, strýc, teta apod.)	603	84,2	77,2	89,2
Příprava na testy (např. SCIO – přes internet, písemně doma, zkoušky nanečisto)	594	81,0	55,0	53,8
Doučování nebo příprava na přijímací zkoušky: já sám/sama s jiným dospělým (např. učitel, student střední nebo vysoké školy, někdo z firmy na doučování apod.)	369	54,0	76,7	84,4
Přípravný kurz z matematiky na gymnáziu	248	34,7	27,4	39,8
Přípravný kurz z českého jazyka na gymnáziu	241	34,3	38,1	28,6
Jiný přípravný kurz	178	24,2	23,4	25,1
Přípravný kurz z matematiky na naší škole	118	16,9	14,9	20,3
Přípravný kurz z českého jazyka na naší škole	112	15,2	16,5	14,4

Zdroj: Straková & Greger (2013, s. 81)

Nižší sekundární stupeň

- Terreros (2016)
 - Soukromé doučování u žáků 9. tříd základních škol ve Středočeském a Ústeckém kraji
 - Dotazníkové šetření (n=1016; celkem 33 škol)

Nižší sekundární stupeň

- Terreros (2016)
 - 45 % žáků využilo nějakou formu placeného doučování (18 % individuální, 12 % přípravné kurzy, 15 % obě formy)
 - Nejčastěji doučovanými předměty jsou v obou krajích matematika, český jazyk a angličtina
 - Žáci využívají placené doučování nejčastěji na popud rodičů
 - Doučujícím je nejčastěji učitel základní školy

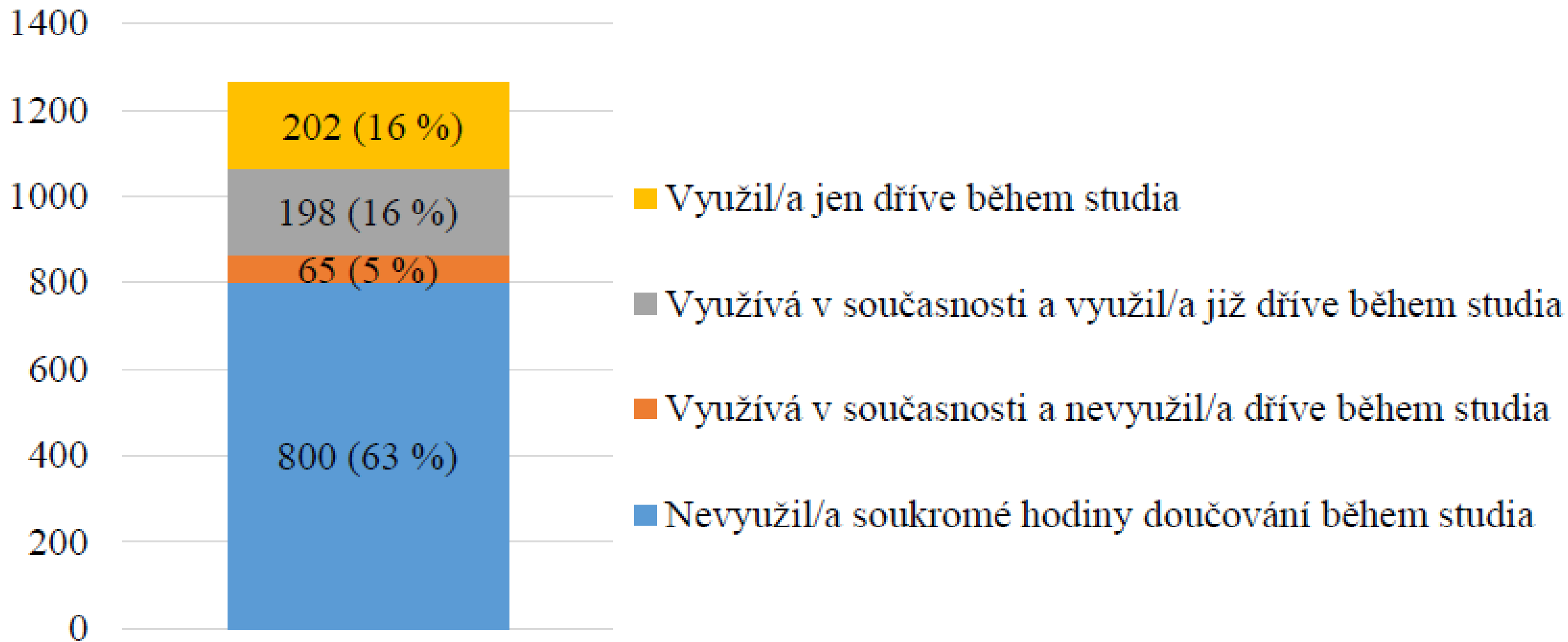
Nižší sekundární stupeň

- Novotná (2015)
 - Zaměření na mikroúroveň – případové studie tří doučovaných žáků a reedukace formálních poznatků v matematice (zlomky)
 - Nezbytným předpokladem úspěchu doučování je zájem žáka spolupracovat a zlepšit se a dostatek času

Vyšší sekundární stupeň

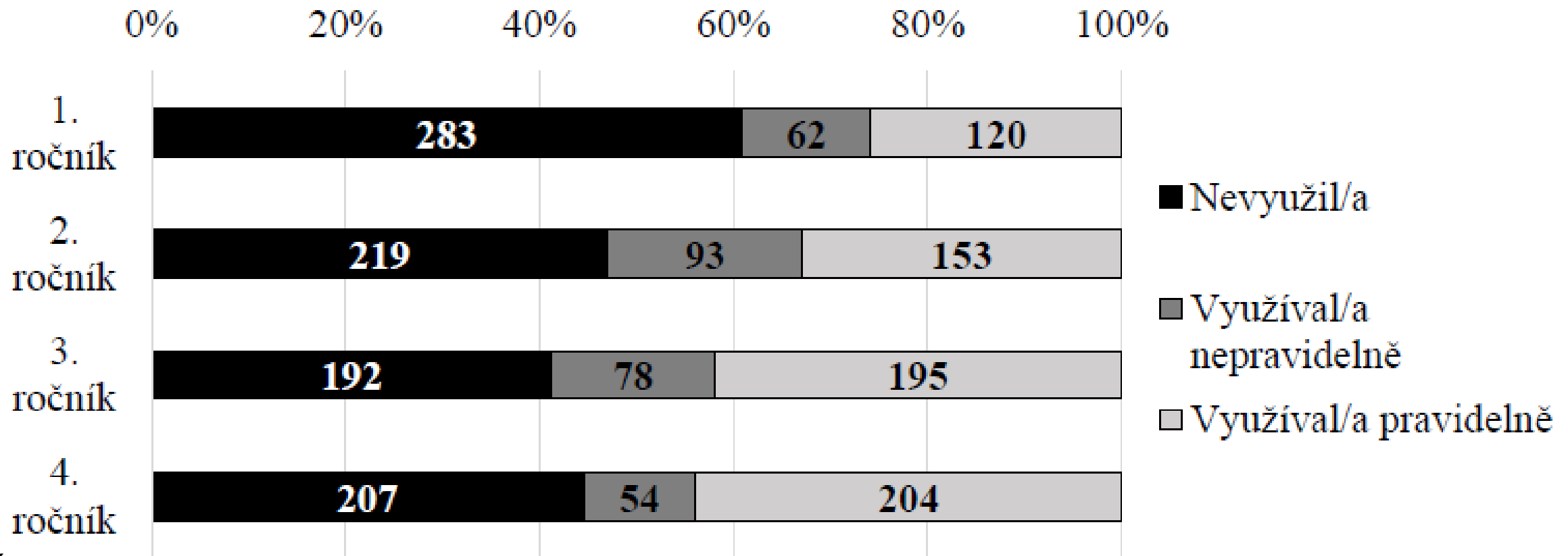
- Šťastný (2016)
 - Zaměření na využívání soukromých hodin doučování žáky maturitních oborů
 - Smíšený design
 - Dotazníkové šetření maturantů (n=1265) v Moravskoslezském kraji a v Praze
 - Kvalitativní rozhovory se soukromými doučujícími (n=22)
 - Kvantitativní obsahová analýza online profilů soukromých doučujících (n=2058)

Rozsah soukromých hodin doučování během studia na střední škole

Zdroj: Šťastný, 2016, s. 131

Využití soukromých hodin doučování v průběhu studia

Zdroj: Šťastný, 2016, s. 137

Využití soukromých hodin doučování v průběhu studia

- **Tři pětiny studentů** využily soukromé hodiny ve více než v jednom ročníku => poptávku **nelze přičítat pouze nárazovým vlivům** (např. maturita či přechod na střední školu), naopak působí spíše jako dlouhodobější potřeba, která může být mimo jiné také odrazem nízké kvality výuky

Důvody pro využití soukromých hodin doučování	Celkem (N = 465)		SOŠ (N=263)	Gymnázia (N=202)
	n	%	%	%
Měl/a jsem špatné známky...	293*	63 %	65 %	60 %
...protože učitel/ka ve škole na tento předmět neuměl/a učivo dobře vysvětlit.	198	43 %	43 %	43 %
...protože jsem zanedbával/a učení a samostatnou přípravu v tomto předmětu.	183	39 %	43 %	36 %
Chtěl/a jsem se lépe připravit na maturitní zkoušku	218**	47 %	54 %	38 %
...státní část.	185	40 %	50 %	27 %
...školní část.	127	27 %	33 %	20 %
Rodiče chtěli, abych chodil/a na soukromé doučování.	138	30 %	30 %	29 %
Chtěl/a jsem se dozvědět něco víc nad rámec výuky ve škole.	125	27 %	22 %	33 %
Chtěl/a jsem se lépe připravit na přijímací zkoušky na VŠ.	105	23 %	21 %	25 %
Jiný důvod	63	14 %	12 %	16 %
Na doučování chodili i spolužáci, tak jsem se tak také rozhodl/a.	39	8 %	9 %	8 %

Doučované předměty	N=465	
	n	%
Cizí jazyky	274	59 %
Matematika	242	53 %
Chemie	44	9 %
Český jazyk	39	8 %
Fyzika	28	6 %
Odborné předměty	21	4 %
Příprava na test studijních předpokladů	15	3 %
Biologie	8	2 %
Jiné	2	1 %
Dějepis	0	0 %

Kdo Vás daný předmět doučoval?	N=465	
	n	%
Učitel z jiné školy	166	36 %
Student na vysoké škole	109	23 %
Vysokoškolský učitel	48	10 %
Váš učitel ze střední školy	27	6 %
Rodilý mluvčí nebo lektor jazykové agentury*	26	6 %
Jiný učitel z Vaší střední školy	21	5 %
Student na střední škole	18	4 %
Příbuzný nebo známý*	18	4 %
Učitel v důchodu*	14	3 %
Někdo jiný	30	6 %
Bez odpovědi	22	5 %

Analýza online profilů soukromých doučujících

Profese	N	%
Učitel ZŠ nebo SŠ	415	36 %
Student VŠ	384	34 %
Student SŠ	117	10 %
Jiný edukátor mimo oblast formálního vzdělávání	103	9 %
Jiný profesní profil mimo oblast vzdělávání	65	6 %
Učitel VŠ nebo doktorand	51	4 %
Učitel v důchodu	7	1 %
Celkem	1142	100 %

Zdroj: Šťastný, 2016, s. 123

Soukromé hodiny doučování – kvalitativní sonda

- Učitelé ZŠ a SŠ mají mezi ostatními poskytovateli soukromých hodin prominentní postavení, a to i díky specifickému „know-how“.
- *„...To je pak ten rozumný výběr školy, kde občas teda rodičům i rozmlouváme ten nevhodný výběr. A ta úspěšnost je i jejich zásluhou, že si teda dají poradit, že si... Ve většině případů tam bych řekl, že si dají poradit. A pak ten výsledek tam i je.“*

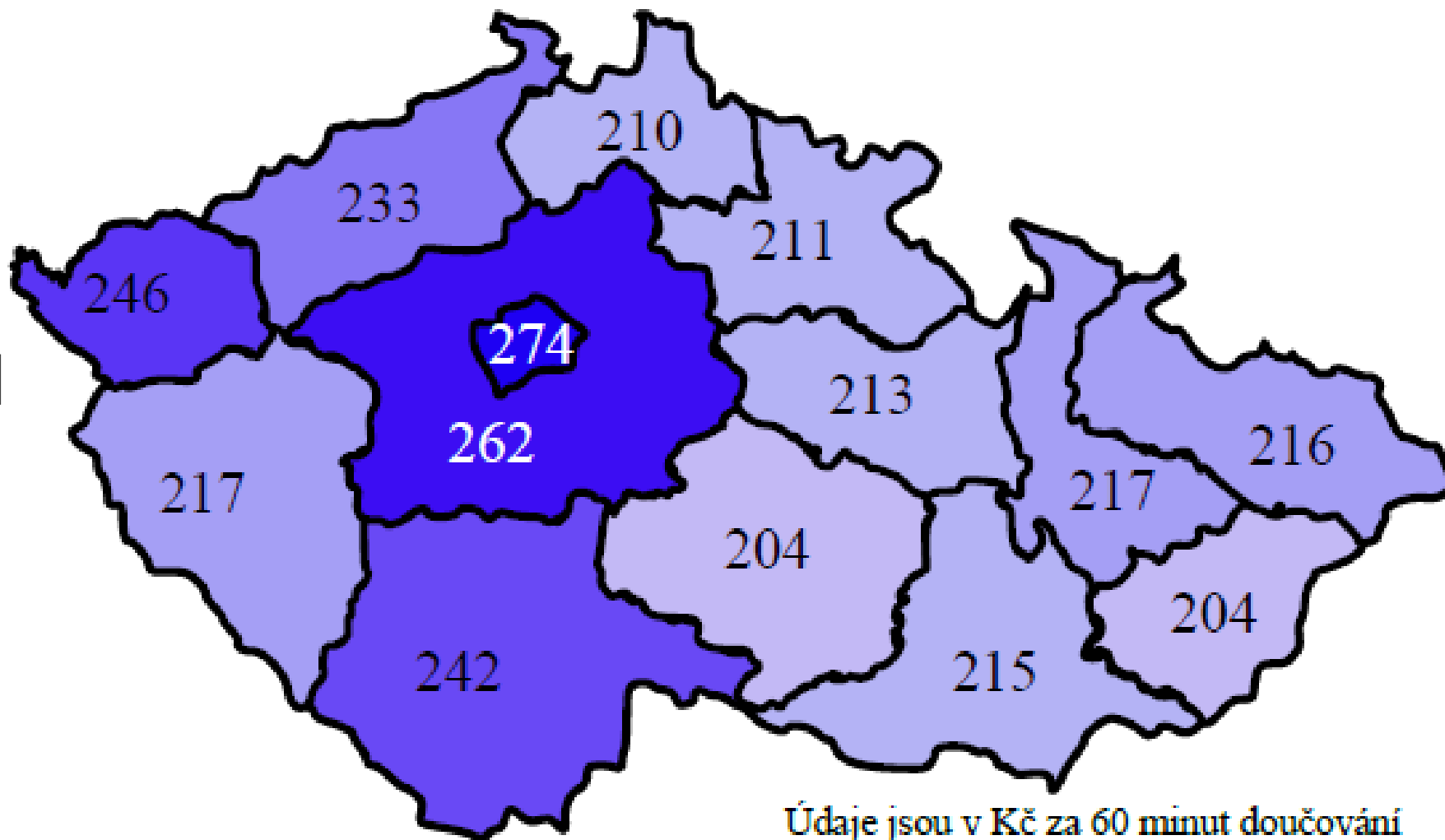
Soukromé hodiny doučování – kvalitativní sonda

- Dotázaní učitelé ZŠ a SŠ měli povědomí o rizicích či potenciálním střetu zájmů při doučování vlastních žáků, nicméně i takovéto případy existují.
 - *„No, už se na to dítě díváte jinak určitě... A že když pak jich je 15 v tý třídě, tak jako se bojím, abych mu třeba nenadržovala...“*
- Networking mezi učiteli
 - *„Já mám samozřejmě svoje kolegy, co se mnou studovali třeba matiku, znám i různé učitele z jiných škol a vím, že doučujou. Takže já tyhle ty naše žáky třeba směřuju na někoho dalšího. A oni zase nazpátek.“*

Soukromé hodiny doučování – kvalitativní sonda

- Poskytování soukromých hodin může mít negativní dopady na vztahy v učitelském sboru, zejména mezi učiteli „žádaných“ a „méně žádaných“ předmětů.
 - *„Já si pamatuju jednou, když jsem chodil na to učiliště, že tam byl takovej nějakej starší pán závistivej a ten říkal – ty máš peněz za doučování, proč já nemůžu taky doučovat? Já jsem říkal – no, máte jinej obor... Já jsem měl štěstí, že jsem si vybral obor, za kterej jsou peníze.“*
- Vztah kvality školy a poptávky po soukromém doučování si někteří soukromí doučující velmi dobře uvědomují, někteří dokonce i otevřeně přiznávají, že jim nefunkčnost či disfunkčnost vzdělávacího systému vyhovuje, neboť generuje poptávku.
 - *„...Je to takový jako antagonistický, že vlastně pro všechny lektory je výhodný mít větší zájem a tím pádem, když ty školy nebudou moc fungovat, když to řeknu takhle otevřeně.“*

Průměrná cena soukromých hodin doučování v regionech

Údaje jsou v Kč za 60 minut doučování

Průměr ČR: 241 Kč/60 min

- pohybuje se od 100 Kč/hod po 1000 Kč/hod
- kromě regionu závisí na věku a vzdělání doučujícího

Faktory ovlivňující poptávku po soukromých hodinách doučování

(Šťastný, 2016, s. 178)

	Model 1 (metoda: enter)			Model 2 (metoda: backward, conditional)				
	B	S. E.	Exp(B)	B	S. E.	Exp(B)	Model 1	Model 2
Škola								
Bydliště v Praze	.309*	.141	1.363	.317*	.140	1.373		
Gymnázium	-.249	.163	.779					
Rodina								
Vzdělání matky	.378*	.160	1.459	.353*	.143	1.424		
Vzdělání otce	.108	.159	1.115				Constant	-.979
Příjem (>30 000 Kč)	.537**	.166	1.711	.519**	.164	1.680	N (included in analysis)	1043
Index bohatství rodiny	.109	.062	1.115	.108	.062	1.114	% of predicted cases	68.1
Počet sourozenců	-.185*	.084	.831	-.184*	.084	.832	Cox & Snell R Square	.077
							Nagelkerke R Square	.107
Student							Model X ²	83.728
Pohlaví (1=divka)	.271	.143	1.312	.256	.140	1.291	df	10
Vnímaná školní úspěšnost	-.568***	.092	.567	-.556***	.089	.573	Sig.	.000
Aspirace na studium VŠ	.018	.054	1.019					

*** p<0.001; ** p<0.01; * p<0.0

Jaké závěry z toho
vyvodit?

Společenské nerovnosti

- Dosavadní nálezy naznačují socioekonomickou podmíněnost stínového vzdělávání
- Vzdělanější poskytovatelé soukromých hodin nabízejí soukromé hodiny za vyšší sazby, a jsou proto pro studenty z rodin s nižším příjmem méně dostupní

Formální a stínový vzdělávací systém

- Poměrně velký rozsah stínového vzdělávacího systému může svědčit o:
 - Nízké kvalitě vzdělávání ve formálním vzdělávacím systému a jeho selhávání v uspokojování vzdělávacích potřeb značného podílu žáků
 - Nedůvěře vůči formálnímu vzdělávacímu systému

Formální a stínový vzdělávací systém

- Učitelé běžných škol představují významnou skupinu poskytovatelů soukromých hodin doučování
- Aktéři působící v obou systémech mohou využívat své „know-how“ pro získání určitých výhod

Reakce tvůrců vzdělávací politiky (Bray, 2003, 2009)

1. Aktivní podpora
2. Zákaz stínového vzdělávání
3. Monitoring a regulace
4. Nevšímavost

Implikace pro vzdělávací politiku

- Možnosti vhodné regulace v dané oblasti (Bray & Kwo, 2014)
 - Zákaz doučování vlastních žáků jejich učiteli ve škole
 - Požadavek na registraci poskytovatelů soukromých hodin doučování (učitelů ZŠ a SŠ)
- Zvýšení platů učitelů základních a středních škol
- Lepší podpora neprospívajících žáků ve škole
- Harmonizace požadavků přijímacích zkoušek se školním kurikulem
- Zejména na SOŠ zkvalitnění výuky maturitních předmětů společné části maturitní zkoušky
- Podpora výzkumu v dané oblasti a pravidelný monitoring situace stínového vzdělávání

Potřeba dalšího empirického výzkumu v této oblasti

- Dosavadní výzkumná zjištění přinesla i nové výzkumné problémy:
 - Souvislost mezi formálním vzdělávacím systémem a stínovým vzděláváním
 - Efektivita stínového vzdělávání
 - Kurikulum stínového vzdělávání
 - Efekty systémových opatření (např. jednotné přijímací zkoušky, plánované zavedení povinné maturity z matematiky) na rozsah a podobu stínového vzdělávání
 - Názory a motivace jednotlivých aktérů v oblasti stínového vzdělávání
 - Dopady poskytování soukromého doučování na dynamiku a vztahy v učitelském sboru
 - Proces rozhodování rodičů či žáků o (ne)využití soukromého doučování a vyhodnocování jeho relevance atd.

Vybrané bibliografické reference

- Bray, M. (1999). *The shadow education system: Private tutoring and its implications for planners*. Paris: International Institute for Educational Planning.
- Bray, M. (2003). *Adverse effects of private supplementary tutoring*. Paris: International Institute for Educational Planning.
- Bray, M. (2009). *Confronting the shadow education system: What government policies for what private tutoring?* Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Bray, M., & Kwo, O. (2014). *Regulating private tutoring for public good: Policy options for supplementary education in Asia*. Paris: UNESCO a Hong Kong: Comparative Education Research Centre, HKU.
- Höschlová, M. (2012). Rozsah a příčiny doučování na prvním stupni ZŠ. (Diplomová práce). Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/95095/>.
- Chramostová, B. (2014). Rozsah a příčiny doučování v české primární škole. (Diplomová práce). Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120151340/>.
- Ireson, J., & Rushforth, K. (2011). Private tutoring at transition points in the English education system: Its nature, extent and purpose. *Research Papers in Education*, 26(1), 1–19.
- Jokić, B., & Ristić Dedić, Z. (2013). Conceptual framework of the decision concerning the use of private tutoring services. In B. Jokić (Ed.), *Emerging from the shadow: a comparative qualitative exploration of private tutoring in Eurasia* (s. 23–32). Zagreb: NEPC.
- Novotná, G. (2015) Reeducace formálních poznatků v matematice v prostředí individuálního doučování (Diplomová práce). Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/120194401/>
- Straková, J., & Greger, D. (2013). Faktory ovlivňující přechod žáků 5. ročníků na osmileté gymnázium. *Orbis Scholae*, 7(3), 73–85.
- Straková, J., Greger, D., & Soukup, P. (2017). Factors affecting the transition of fifth graders to the academic track in the Czech Republic. *International Studies in Sociology of Education*.
- Šťastný, V. (2016). Fenomén soukromého doučování jako stínový vzdělávací systém v České republice (Disertační práce). Dostupné z:
- Soldo, A., & Powell, S. (2011). *The Phenomenon of Private tutoring in BiH*. Sarajevo: ProMENTE. Dostupné z: http://www.edupolicy.net/images/pubs/reports/pt_bih.pdf.
- Terreros, B. (2016). Fenomén soukromého doučování u žáků základních škol v České republice. Poster prezentovaný na XXIV. ročníku konference České asociace pedagogického výzkumu, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 15. - 16. 9. 2016.
- Walterová, E. (2010). M. Bray: Confronting the shadow education system. What government policies for what private tutoring? [Recenze knihy]. *Orbis scholae*, 4(3), 132–134.

Děkuji za pozornost!
